

ТРАНСКОРДОННА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

УДК 339.5

Дерманська Л.В.,
канд. екон. наук, доцент кафедри
фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий
інститут підприємництва і бізнесу,
Тернопільський національний економічний університет

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕДУР МИТНОГО КОНТРОЛЮ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Dermanska L.V.,
cand.sc.(econ.), associate professor at the department
of fundamental and special disciplines
Chortkiv Education and Research Institute
of Entrepreneurship and Business
of Ternopil National Economic University

CUSTOMS CONTROL OPTIMIZATION FOR PROVIDING EFFICIENCY OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Постановка проблеми. Участь України в міжнародних організаціях, посилення зовнішньоекономічного співробітництва, забезпечення конкурентоспроможності на світовому ринку, підвищення рейтингу держави у світовій спільноті, впровадження міжнародних стандартів потребує реформування сучасної політичної, правової, економічної, фінансової, соціальної та інших систем нашої держави. Особливого значення в напрямі удосконалення потребує митна система України, а саме гармонізація та оптимізація митних процедур для забезпечення ефективності проведення митного контролю, так як в даній сфері відбувається тісний взаємозв'язок з іноземними державами, громадянами та міжнародними організаціями.

Здійснення державної митної політики залежить від багатьох чинників, одним із яких є створення такої системи митного контролю, яка здатна ефективно виконувати функції державного нагляду й контролю та захищати економічні інтереси країни у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Саме тому оптимізація митних процедур із врахуванням вимог сучасності, їх удосконалення в напрямі забезпечення ефективного митного контролю на всіх його стадіях, наявність проблем у сфері митної політики України підтверджує потребу і актуальність подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття митних процедур, вивчення їх оптимізації в напрямі наближення до міжнародних стандартів є актуальною проблематикою дослідження вітчизняних науковців, а саме: І. Бережнюка [1], О. Вакульчика [2], О. Десятнюк [3], О. Дьяченко [5], А. Крисоватого [6], Ю. Оніщик [8] та інші. Вказані науковці розкривали напрями гармонізації митних процедур в контексті європейської інтеграції, міжнародний досвід митного регулювання, проблеми та шляхи удосконалення митного контролю в Україні.

Проте нові вимоги міжнародної торгівлі, удосконалення митних процедур країн-партнерів України, налагодження нових зовнішньоекономічних відносин зумовлюють здійснення подальшого дослідження щодо обґрунтування напрямів оптимізації процедур митного контролю.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблемних напрямів здійснення митного контролю та розробка шляхів оптимізації його процедур щодо забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим фактором забезпечення дотримання легальних правил і процедур зовнішньоекономічної діяльності є розвиток інституційних засад здійснення митного контролю. В сучасних умовах стан митного контролю не забезпечує захист економічних інтересів держави, усунення порушень митного і податкового законодавства.

Як відомо, усі товари та транспортні засоби, що переміщуються через митний кордон України підлягають митному контролю. Для забезпечення дотримання законодавства України з питань митної справи митні органи повинні проводити мінімум митних процедур. Зауважимо, що формами митного контролю, згідно ст. 336 МКУ, є:

- 1) перевірка документів та відомостей під час переміщення товарів та транспортних засобів;
- 2) митний огляд/переогляд;
- 3) огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання;
- 4) облік товарів та транспортних засобів;
- 5) перевірка обліку товарів та транспортних засобів;
- 6) усне опитування;
- 7) проведення документальних перевірок;

8) направлення запитів до інших державних органів, установ та організацій, уповноважених органів іноземних держав» [7].

В контексті висвітлення проблематики, доцільно перш за все проаналізувати основні показники експортно-імпорتنих операцій товарів України (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг експортно-імпорتنих операцій товарів України за 2013-2016 рр.

млн дол.

Показник	Рік				Абсолютне відхилення			Відносне відхилення		
	2013	2014	2015	2016	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015	2014/ 2013	2015/ 2014	2016/ 2015
Експорт	63312,0	53901,7	38127,1	36361,7	-9410,3	-15774,6	-765,4	86,5	70,7	95,4
Імпорт	76963,9	54428,7	37516,4	39249,8	-22535,2	-16912,3	1733,4	71,8	68,9	104,6
Сальдо	-13651,9	-527,0	610,7	-2888,1	13651,9	1137,7	-2278,1	-	-	-

Джерело: розроблено автором за даними [9]

Аналізуючи дані таблиці 1, доцільно перш за все відмітити негативну динаміку експорту товарів за 2013-2016 рр., а саме скорочення у 2014 р. відносно до минулого періоду відбулося на 9410,3 млн дол. або 13,5 %, у 2015 р. – на 15774,6 млн дол. або 29,3 %, у 2016р. – на 765,4 млн дол. або 4,4 %. Щодо імпорту спостерігається аналогічна ситуація, тільки у 2016 р. відносно 2015 р. збільшився на 1733,4 млн грн. Значне скорочення як імпорту товарів, так і експорту у 2015 р. вплинуло на позитивне сальдо експортно-імпорتنих операцій у розмірі 610,7 млн дол.

Складність ситуації, що стосується динаміки обсягів зовнішньоекономічної діяльності зумовлено не тільки фінансовими, економічними, політичними факторами, а й нетарифним фактором – складністю митних процедур, а саме витратністю їх проходження учасниками зовнішньоторговельної діяльності.

Складні митні процедури стають перешкодою в міжнародній торгівлі, оскільки здатні уповільнити здійснення зовнішньоторгових операцій, а останні неможливі без проходження митного контролю. Оптимізація часу на проведення митних процедур сприятиме міжнародному товарообміну. Митні процедури повинні бути максимально простими і створювати якомога менше незручностей для міжнародної торгівлі. Все це обумовлює необхідність зближення правового регулювання митних процедур у правових системах держав з метою спрощення і прискорення процесу їх проходження [3].

Підтвердженням складності митних процедур, які існують в Україні, що в подальшому впливає на ефективність проведення митного контролю є показники рейтингу Doing Business-2018, підготовлені Світовим банком (рис. 1).

Беручи для порівняння країни ОЕСР та Україну, то для митної політики нашої держави спрощення митних процедур повинно бути першочерговим завданням. Так, в Україні час на оформлення документів при експорті та імпорті становить 96 год. та 168 год., що у 40 та 50 разів відповідно перевищує тривалість таких процедур в ОЕСР. Що стосується вартості оформлення документів при експортно-імпорتنих операціях, то ситуація залишається такою ж самою – перевищення у 8 разів, як при експорті, так і при імпорті.

Що стосується здійснення міжнародної торгівлі, Україна за рейтингом Doing Business-2016, 2017 та 2018 року втратила 10 позицій за 3 роки, що свідчить про неефективність проведення заходів державою щодо стимулювання в даному напрямі.

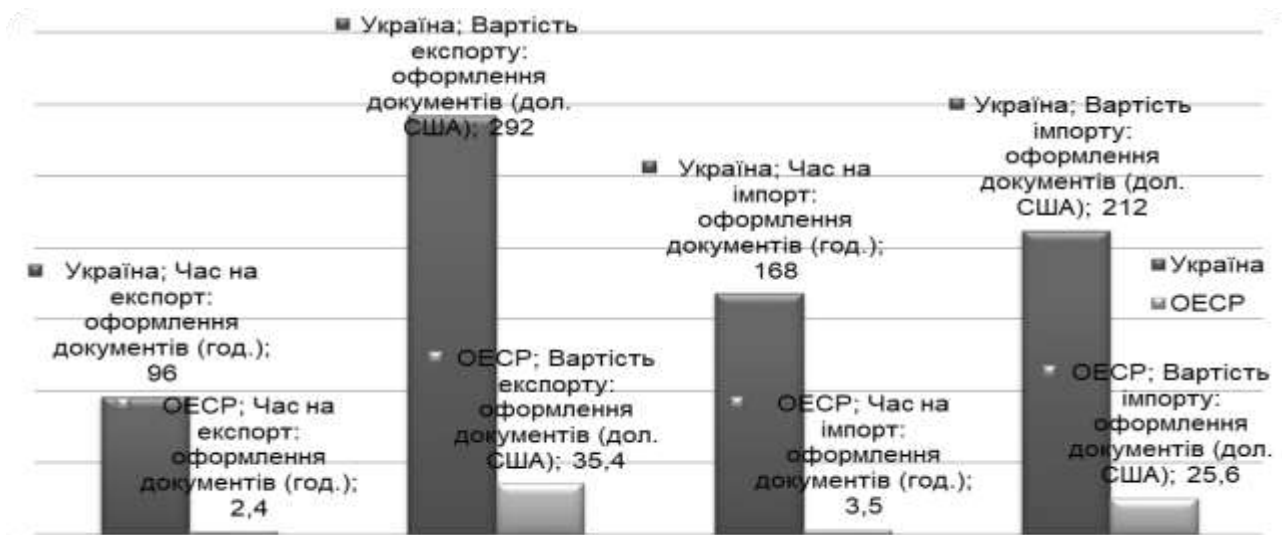

Рис. 1. Витратність на проведення митних процедур в Україні та ОЕСР

Джерело: розроблено автором за даними [12]

Підвищення ефективності проведення митного контролю, забезпечення спрощення міжнародної торгівлі, покращення ділового клімату, сприяння економічному зростанню можливе через наявність проблемних напрямів проведення митних процедур, а саме:

- здійснення повного митного контролю товарів, без використання належного технічного оснащення та інформаційних технологій;
- відбувається дублювання щодо проведення двостороннього митного контролю двох сусідніх країн;
- суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності подають значну кількість різних документів про переміщення товару через митний кордон, форми цих документів відрізняються у різних країнах;
- виявляється недостатня укомплектованість, з точки зору матеріально-технічної бази, та зручність розташування місць для проведення митного оформлення товарів.
- наявність різних ставок та методів нарахування митних платежів та інші.

Аналізуючи складність митних процедур, доцільно звернути увагу на заходи щодо їх спрощення Україною в останні роки проведення реформи.

Перш за все, відповідно до зобов'язань перед МВФ, наша держава повинна була запровадити інститут уповноваженого економічного оператора (УЕО) з метою спрощення митних процедур та імплементації митного законодавства. Хоча на законодавчому рівні поняття УЕО існує з 2012 року, яке визначено Митним кодексом. Проте до цього часу в Україні не з'явилося жодного уповноваженого економічного оператора через відсутність відповідних підзаконних актів.

В цьому напрямі Кабінетом Міністрів України було підготовлено проект Закону № 4777 «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей», однак Комітет Верховної Ради України з питань податкової та митної політики на своєму засіданні 21 червня 2017 року відправив на доопрацювання у зв'язку з тим, що існує низка розбіжностей між змістом інших положень законопроекту та змістом відповідних норм чинних актів митного законодавства ЄС [11].

Статус УЕО – це комплекс пільг при взаємодії з митницею, які може отримати законотрухняне підприємство. Перш за все, це значно менша кількість перевірок на митниці. Товари, що переміщуються уповноваженим оператором, рідше підлягають митним оглядам та перевіркам документів. У разі, якщо митниця все ж захоче оглянути товар, який провозить УЕО, вона заздалегідь інформує про це підприємство. Це дозволяє краще планувати поставки та уникати простоїв. При цьому митне оформлення та митний контроль вантажів УЕО здійснюються у першочерговому порядку [2, с. 99].

Відповідно для належного функціонування УЕО доцільно не тільки прийняти законопроект, а й забезпечити його якісну імплементацію з урахуванням вітчизняних реалій.

Проблема автоматизації митниці стоїть перед державою вже не один рік. Це стосується запровадження щодо митних процедур та спрощення митного оформлення не тільки для УЕО, але і для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Зокрема, ці нововведення забезпечать автоматичну реєстрацію митних декларацій, визначення обсягу необхідних перевірохних заходів за митною декларацією, виконання частини або всіх митних формальностей без людського фактора, зменшить витрати на імпорт та експорт товарів, покращить загальні умови ведення бізнесу.

Рішення про запровадження Єдиного вікна було прийнято 25 травня 2016 року – Постанова Кабінету Міністрів України № 364 від 25.05.2016 «Деякі питання реалізації принципу "єдиного вікна" під

час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю» [4].

31 серпня 2017 р. у Міністерстві фінансів відбулась нарада з питань обговорення шляхів подальшого розвитку і функціонування системи інформаційного обміну «Єдине вікно». У фокусі уваги учасників зустрічі було рішення про запровадження з 1 лютого 2018 року обов'язковості використання підприємствами і держорганами інформаційної системи «єдиного вікна».

Проект Постанови передбачає низку змін до функціонування інформаційного обміну за принципом «єдиного вікна». Зокрема, тепер поширення дії «єдиного вікна» буде на операції з переміщення товарів в абсолютно всіх митних режимах, зменшиться кількість сканованих документів при поданні контролюючим органам необхідних відомостей, скоротиться призначений час для огляду товарів, зменшиться граничний термін прийняття рішення щодо товарів, що вивозяться за межі митної території України та низка інших переваг.

В рамках системної реформи митниці зроблено перший крок для впровадження в Україні європейських правил транзиту товарів. Ухвалений проект Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо приведення транзитних процедур у відповідність з Конвенцією про єдиний режим транзиту та Конвенцією про спрощення формальностей у торгівлі товару» № 5627 від 29.12.2016 передбачає внесення змін до Митного кодексу щодо приведення транзитних процедур у відповідність до європейських стандартів, а також – Конвенції про єдиний режим транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами [10].

Зокрема, планується використання в Україні окремих типів митних декларацій, аналогічних тим, що використовуються у ЄС для процедури спільного транзиту при торгівлі між договірними сторонами Конвенцій, передбачається використання європейських інформаційно-телекомунікаційних систем, які функціонують на міжнародному рівні, що забезпечить Україні використання спільної транзитної процедури Європейської асоціації вільної торгівлі та Європейського економічного співтовариства, вирішиться проблема обміну інформацією про товари, що переміщуються через спільний кордон України та країн-членів ЄС, використовувати єдину митну декларацію та єдину гарантію для переміщення товарів.

Крім того, в напрямі приєднання до Конвенції про єдиний режим транзиту в Україні, планується використання нової комп'ютеризованої транзитної системи Європейського Союзу (NCTS), яка забезпечить обмін електронними даними про товари, що переміщуються транзитом, між усіма митними органами-учасниками транзиту, а також митними органами та суб'єктами ЗЕД [10].

Система митного контролю недосконала, має низка застарілих рис та потребує низку реформ, що спростили б процедуру оформлення та знизили вартість перевезення товарів через кордон. Розглянемо, які ж основні заходи плануються проводитись державою в напрямі спрощення процедур митного контролю, починаючи з 2018 року.

1. Здійснення аналізу законодавства та підготовка переліку актів, які потребують затвердження або актуалізації та визначення переліку необхідних організаційних заходів. Підготовка проектів відповідних нормативно-правових актів та реалізація заходів.

2. Створення (або визначення з діючих) інформаційного ресурсу для доведення до юридичних осіб та громадян актуальної інформації про заходи тарифного та нетарифного регулювання, митні правила та регламенти тощо.

3. Встановлення порядку роботи інформаційного ресурсу (координатора проекту, структуру, джерела інформації, мови, на яких вона подається, строки її оновлення, відповідальні органи тощо).

4. Зміни до МКУ щодо запровадження Інтегрованого митного тарифу.

5. Впровадження інституту уповноваженого економічного оператора (УЕО) із збалансованою, прозорою та зрозумілою системою оцінки претендентів. Впровадження спеціальних спрощень поза процедурою УЕО (в рамках Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі).

6. Створення законодавчих підстав для впровадження порядку попереднього огляду товарів декларантом (митним брокером) для прискорення їх випуску.

7. Імплементация міжнародних стандартів даних (WCO datamodel та EU datamodel) в електронних документах державних органів та митних інформаційних системах.

8. Підготовка програмного забезпечення для функціонування ІТ системи органів доходів і зборів в частині внесення інформації про документи щодо підтвердження дотримання обмежень стосовно переміщення товарів через митний кордон України та про скасування або встановлення заборони щодо ввезення в Україну окремих товарів.

9. Запровадження здійснення в автоматичному режимі автоматизованою системою митного оформлення таких дій: отримання та реєстрація митних декларацій; визначення переліку митних формальностей залежно від типу митної декларації, митного режиму, особливостей, способів і засобів переміщення товарів; надання інформації декларанту про стан обробки митної декларації; виконання окремих або усіх митних формальностей автоматизованою системою митного оформлення в автоматичному режимі, якщо не визначено необхідність виконання митних формальностей посадовими особами митниці.

10. Розмежування відповідальності митного брокера та декларанта за подання митниці неправдивих відомостей щодо товарів, що переміщуються через митний кордон.

11. Внесення до МКУ положень щодо: наведення декларантами у митних деклараціях відомостей про документи, необхідні для здійснення митного контролю, або відміток, що товари не підпадають під дію заборон та/або обмежень; надання права митниці завершити митне оформлення у разі наведення декларантом відомостей про дотримання заходів нетарифного регулювання або внесення відмітки, що товари не підпадають під дію заборон та/або обмежень; відповідальності декларанта за внесення недостовірних відомостей про проходження контролів та дотримання заходів нетарифного регулювання.

12. Здійснення поетапного перегляду митних та суміжних процесів і процедур з метою їх спрощення, інформатизації, усунення неузгоджень та автоматизації: на залізничному транспорті; в автомобільних пунктах пропуску; в морських портах; в річкових портах; в аеропортах; міжнародних поштових та експрес-відправленнях тощо [13].

На основі аналізу проведених реформ та заходів, направлених на максимальне зниження витрат, часу та вимог щодо документів та даних, необхідних для здійснення митних та інших формальностей на кордоні повинні бути ефективними, а не носити тільки номінальний характер. Всі напрями реформування повинні перш за все:

враховувати законні потреби торговельної спільноти при впровадженні нового митного законодавства, політик та процедур;

повинні розвиватися партнерські відносини між митницею та торговельною спільнотою для забезпечення такої організації та методів роботи митниці, при яких враховуються потреби законної торгівлі;

процедури та методи співпраці між митницею, іншими компетентними державними органами та торговельною спільнотою повинні сприяти торговим потокам та уникненню дублювання вимог;

розвиток сервісно-орієнтованого підходу до торгівлі, який повинен бути досягнутий шляхом прозорості та послідовності процедур, правил та методів контролю, дозволяючи торговельній спільноті повною мірою усвідомлювати свої права й обов'язки і мати вірне розуміння будь-яких можливих вимог, при цьому забезпечуючи прозорість, відкритість, взаємну довіру та повагу.

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження зазначимо, що митний контроль має забезпечити дотримання митного законодавства та усунення його порушень в наступних періодах. Це має сприяти досягненню мети митної політики – позитивному іміджу України, його впливу на розвиток зовнішньоекономічних відносин та соціально-економічний розвиток держави в цілому, а відтак і реальне наповнення бюджету митними платежами.

Політика митного контролю повинна бути направлена на національні інтереси і враховувати потреби населення у товарах, що ввозяться на територію країни.

Реалізація даних пропозицій, на наше переконання, дозволить суттєво поліпшити стан митного контролю, підвищити ефективність контрольно-перевірної діяльності митних підрозділів, а отже посилить їх роль у протидії тіншовим оборудкам у сфері ЗЕД.

Вивчення багатого зарубіжного досвіду й міжнародного законодавства у частині здійснення та удосконалення митного контролю, посиленні його ролі в протидії неправомірним зовнішньоекономічним операціям – один із кроків поліпшення системи митного контролю в Україні, що вимагає подальшого наукового осмислення.

Література

1. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ : Акад. Митної служби України, 2009. 543 с.
2. Вакульчик О., Книшек О., Петросян А. Інтегральна оцінка фінансового стану суб'єктів господарювання під час отримання статусу уповноваженого економічного оператора. *Вісник АМСУ. Серія „Економіка“*. 2014. № 1 (51). С. 98-105.
3. Десятнюк О. М., Харкавий М. О. Новітня парадигма реалізації митного контролю в умовах спрощення митних процедур. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?n=3&y=2015>. (дата звернення: 22.01.2018).
4. Деякі питання реалізації принципу „єдиного вікна” під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю: постанова КМУ № 364 від 25.05.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p> (дата звернення: 22.01.2018).
5. Дьяченко О. В. Гармонізація та спрощення національної практики здійснення митних процедур в контексті європейської інтеграції. *Вісник Приазовського державного технічного університету : зб. наукових праць ПДТУ*. 2015. Вип. 30. С. 276–283.
6. Митна справа : підручник / А. І. Крисоватий, С. Д. Герчаківський, О. Б. Дем'янюк та ін. ; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 540 с.
7. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 22.01.2018).

8. Оніщик Ю. В. Митний контроль як вид фінансового контролю. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Вип. 628. С. 110–113.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 22.01.2018).
10. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо приведення транзитних процедур у відповідність з Конвенцією про єдиний режим транзиту та Конвенцією про спрощення формальностей у торгівлі товара: проект закону № 5627 від 29.12.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60887 (дата звернення: 22.01.2018).
11. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо уповноваженого економічного оператора та спрощень митних формальностей: проект закону № 4777 від 03.06.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320 (дата звернення: 22.01.2018).
12. Рейтинг Doing Business-2018. URL: <http://russian.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2018> (дата звернення: 22.01.2018).
13. Урядовий портал. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250141228&cat_id=244276429 (дата звернення: 22.01.2018).

References

1. Berezhniuk, I.G. (2009), *Mytne reguliuvannia Ukrainy: natsionalni ta mizhnarodni aspekty* [Custom adjusting of Ukraine : national and international aspects], monograph, Dnipropetrovsk : Akad. Mytnoi sluzhby Ukrainy, 543 p.
2. Vakulchuk, O., Knyshek, O. and Petrosian A. (2014), "An integral estimation of the financial state of subjects of menage is during the receipt of status of the authorized economic operator", *Visnyk AMSU "Ekonomika"*, no. 1 (51), pp. 98-105.
3. Desiatniuk, O.M. and Harkavyi, M.O. (2015), "Paradigm of realization of customs control in the context of simplification of customs procedure", *Efektivna ekonomika*, no. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?n=3&y=2015> (access date January 22, 2018).
4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Some issues of implementation of the principle of a "single window" during the implementation of customs, sanitary and epidemiological, veterinary and sanitary, phytosanitary, ecological, radiological and other types of state control" No. 364 from 25.05.2016, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-p> (access date January 22, 2018).
5. Diachenko, O.V. (2015), "Harmonization and simplification of national practice of realization of custom procedures are in the context of European integration", *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu : zb. naukovykh prats PDTU*, Mariupol, issue 30, pp. 276–283.
6. Krysovatiy, A.I., Gerchakivskyi, S.D., and Demianiuk, O.B. (2014), *Mytna sprava* [Custom business], textbook, Ternopil, TNEU, 540 p.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Customs Code of Ukraine №495-VI dated 13 March 2012, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (access date January 22, 2018).
8. Onishchuk, Yu.V. (2012), "Custom control as type of financial control", *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, issue 628, pp. 110–113.
9. State Statistics Service of Ukraine, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (access date January 22, 2018).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Draft Law of Ukraine "About making alteration in the Custom code of Ukraine in relation to bringing of transit procedures to conformity with Convention about the only mode of transit and Convention about simplification of formalities in trade of commodity" no. 5627 from 29.12.2016, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60887 (access date January 22, 2018).
11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Draft Law of Ukraine "About making alteration in the Custom code of Ukraine in relation to the authorized economic operator and simplifications of custom formalities" no. 4777 from 03.06.2016, available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59320 (access date January 22, 2018).
12. Rating Doing Business 2018, available at: <http://www.doingbusiness.org/~media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf> (access date January 22, 2018).
13. Uriadovyi portal, available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250141228&cat_id=244276429 (access date January 22, 2018).

Стаття надійшла до редакції 26.01.2018 р.

Рецензент: д.е.н., професор Тернопільського національного економічного університету П.Р. Пуцентейло